

Afbeelding van de *Grand Tour*. *Engländer in der Campagna*, Aquarel van Carl Spitzweg, ca. 1845.

Douwe van der Galiën

Historici, verlaat uw studeerkamers

Historici halen hun kennis voornamelijk uit artikelen, boeken en archieven. Daarmee doen zij het verleden echter tekort. Douwe van der Galiën roept in deze Hoog van de Toren historici op hun studeerkamers te verlaten en de wereld in te trekken. Beter inzicht in het verleden ontstaat wanneer zijn sporen op locatie worden aanschouwd.

Net als zoveel welvarende jongemannen in de achttiende eeuw maakte de Britse historicus Edward Gibbon een *Grand Tour*. Op zoek naar kunst, cultuur en wellicht mooie vrouwen, trokken de pas afgestudeerden van die tijd naar het Middellandse Zeegebied. De *Grand Tour* was niet zomaar een reis, het was een onderdeel van de ontwikkeling van een beschaafde man. Zo ook voor de zevenentwintigjarige Gibbon. Nadat hij de Alpen was overgetrokken bereikte hij Rome, waarover hij later schreef in zijn autobiografie:

[...] I can neither forget nor express the strong emotions which agitated my mind as I first approached and entered the Eternal City. After a sleepless night, I trod, with a lofty step the ruins of the Forum; each memorable spot where Romulus stood, or Tully [Cicero] spoke, or Caesar fell, was at once present to my eye; and several days of intoxications were lost or enjoyed before I could descend to a cool and minute investigation.¹

Het bezoek aan de stad maakte niet alleen op dat moment een enorme indruk op de jonge Gibbon, het zou ook invloed hebben op zijn werk als historicus:

It was at Rome, on the fifteenth of October 1764, as I sat musing amidst the ruins of the Capitol, while barefooted fryars were singing Vespers in the temple of Jupiter, that the idea of writing the decline and fall of the City first started to my mind.²

Mogelijk zijn deze herinneringen achteraf enigszins geromantiseerd, maar waar het hier om gaat is dat Gibbons bezoek aan Rome hem op zijn minst gedeeltelijk heeft geïnspireerd tot het schrijven van zijn vanaf 1776 gepubliceerde meesterwerk *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire*.

Gibbon was niet de eerste en zeker niet de laatste historicus die werd geïnspireerd door het aanschouwen van een historische plaats. Niet alleen de hoofdsteden van vergane keizerrijken werden bezocht, maar ook minder spectaculaire plekken. Zo zorgde Theodor Fontane met zijn vanaf 1862 in vijf delen verschenen *Wanderungen durch die Mark Brandenburg* voor een herwaardering van de Brandenburgse geschiedenis door de ‘verborgen schoonheden’ van zijn geboorteland te beschrijven. Door zijn wandelingen raakte Fontane gefascineerd door het Brandenburgse platteland en hij wist dit zeer succesvol over te brengen op zijn lezers. In zijn boek wisselde hij geschiedkundige passages af met beschrijvingen van het landelijke leven in de provincie nabij het industrialiserende Berlijn. ‘Het hele werk,’ zo schreef de Australische historicus Christopher Clark over de *Wanderungen*, ‘is doortrokken van nostalgie en melancholie. [...] Fontanes Brandenburg is een herinnerd landschap, dat glinstert tussen verleden en heden.’³ Hoewel de onderwerpen van Gibbon en Fontane zeer uiteenliepen, raakten zij beiden geïnspireerd door eropuit te trekken en het verleden op te zoeken.

Zoals de bovengenoemde voorbeelden duidelijk maken, ligt het verleden besloten in de wereld om ons heen. Soms is dit heel duidelijk, zoals bij een monument, vaak is het subtieler, zoals bij een kronkelende verhoging in een weiland die een middeleeuwse dijk blijkt te zijn. Natuurlijk kunnen deze zaken tegenwoordig ook vanuit een studeerkamer bestudeerd worden – Gibbon kon overigens ook al naar prenten van het Forum Romanum kijken en Fontane had in zijn tijd zelfs al de beschikking over foto’s van Brandenburg – maar daarmee wordt het verleden tekort gedaan. Het verleden werd namelijk mede bepaald door ruimtelijke afstanden, het landschap en de elementen. De historicus die niet slechts over deze zaken leest, maar ze daadwerkelijk aanschouwt en ervaart, krijgt een vollediger beeld van de geschiedenis. Denk aan de Franse historicus Fernand Braudel die tijdens zijn verblijf in Algiers beseftte dat de *Mediterrane Wereld* een eenheid vormde die de verschillen tussen noord en zuid en tussen oost en west oversteeg. Ondanks het verschil in geloof bleek de manier van leven in het islamitische Algerije veel overeenkomsten te tonen met het christelijke Frankrijk, en dat gold ook voor de andere streken rondom de Middellandse

Zee. Braudel had hier uiteraard over kunnen lezen – wat hij ongetwijfeld heeft gedaan – maar het werkelijke besef kwam in Algiers, waar de geuren, de kleuren en de mensen hem herinnerden aan zijn moederland. Deze observaties koppelde hij aan zijn historische onderzoek voor zijn in 1949 verschenen *La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II* waarin hij bijgevolg de nadruk legde op de overeenkomsten in het Middellandse Zeegebied door de eeuwen heen. De wisselwerking tussen waarnemingen in het heden en gedachten over het verleden stond dus aan de wieg van zijn boek.

Onvermijdelijk zijn de indrukken die de historicus op een historische plaats krijgt gekleurd door de omstandigheden. Wat als Gibbon was beroofd op het Forum? Had hij dan een ander boek geschreven? Misschien wel. We zullen het nooit weten. Vaststaat dat de historicus – al dan niet bewust – zijn ervaringen, denkbeelden en inzichten meeneemt in zijn werk en in dat opzicht verschilt het bezoeken van een historische locatie niet wezenlijk van het bestuderen van een schriftelijke bron, die immers ook verschillende indrukken achter kan laten en voor meer interpretaties vatbaar is. Het gaat erom dat de historicus kritisch blijft ten aanzien van hetgeen hij aanschouwt, zonder het vermogen tot verwondering te verliezen.

Ik roep historici derhalve op de wereld in te trekken, op zoek naar de sporen die het verleden overal heeft achtergelaten. Als een Gibbon die verstomd de ruïnes van het Forum Romanum aanschouwt. De indrukken die gepaard gaan met deze zoektocht kunnen de historicus op nieuwe ideeën brengen en zo het eeuwigdurende debat in de geschiedschrijving eens te meer aanwakkeren.

Noten

1. E. Gibbon, *The Decline and Fall of the Roman Empire*, ed. Hans-Friedrich Mueller (New York: The Modern Library, 2003), xxxii.
2. Idem.
3. C. Clark, *IJzeren Koninkrijk. Opkomst en ondergang van Pruisen 1600-1947* (Amsterdam: De Bezige Bij, 2015), 740.